

Софија Милорадовић

Институт за српски језик САНУ, Београд / Филозофски факултет, Универзитет у Нишу
Београд
sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси¹

Апстракт: У раду је представљен један сегмент балканског етно-културно-језичког мозаика – неколике особине српских народних говора на језичкој периферији, у двама областима више-вековних интензивних словенско-несловенских етнојезичких и етнокултурних контаката.

Кључне речи: српски народни говори, језичка периферија, међујезички утицаји, несловенски балкански језици, балканистички процеси

Abstract: Serbian border sub-dialects – the languages' mutual influences and balkanisation processes. This article presents one segment of the Balkan patchwork of ethnic groups, cultures and languages in the form of nine indications of Serbian folk sub-dialects from the language borderline in two regions with ancient, intense contacts between Slavic and non-Slavic ethnic groups, languages and cultures. Bearing in mind the fact that all the most significant features of the presented sub-dialects correspond with the “mother dialectic type”, departures from the norm result from the sub-dialects' geographical and linguistic borderline locations i.e. a direct foreign influence is at play. The non-Slavic languages (Romanian and Albanian) have exerted a strong impact on the Serbian folk sub-dialects in the borderline regions. Consequently, the sub-dialects as we know them today do not reflect the developmental processes taking place in central Serbian sub-dialects, a phenomenon which is even more remarkable in the sub-dialects of the borderline enclaves.

Keywords: Serbian dialects, language periphery, languages' mutual influences, non-Slavic Balkan languages, balkanisation processes

---

¹ Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Текст је заснован на двама предавањима која је аутор одржао током 2013. године: *Романски супстрат и ширење балканизама у народним говорима српске језичке периферије* (Институт за лингвистичка истраживања РАН у Санкт Петербургу, 24. мај 2013. г.) и *Балкански језички савез – јединство у различитости* (Трибина Огранка САНУ у Новом Саду, 13. новембар 2013. г.).

I

Зузана Тополињска, одговарајући на питање које је заправо поставила самим насловом рада *Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme „syntaxe balkanique“?* (Која је најадекватнија интерпретација термина „балканска синтакса“), каже да је одређен број морфолошких јединица заједнички балканским дијалектима и, следствено томе, заједнички им је и одређен број тзв. аналитичких конструкција; међутим, однос **смисао – граматичка форма** уникалан је у дијалектима сваког балканског језика понаособ (Тополињска 1989). Чак и под условом да се проблематизује питање оправданости назива **балкански језички савез**, и питање статуса сваког балканизма понаособ, недвосмислено је јасно да су се црте попут непознавања интонационих опозиција, удвојене употребе личних заменица или потискивања / ишчезавања инфинитива преносиле из једног балканског језика у други. Потврде са терена сведоче о лингвогеографском континууму резултата овога процеса, те о завидној експанзивној снази балканистичких „таласа“, оних који чине да чак и када „на површината излегуваат различни показатељи за одређени функцији, сепак може да се согледа длабоката мотивација за еден појасен семантички и синтаксички систем во рамките на Балканската јазична заедница” (Марковић 2007, 94).

Настојаћу овде да у оквирима једног посве сведеног прегледа међујезичких утицаја и балканистичких процеса у српским народним говорима смештеним на етнојезичкој периферији издвојим барем понешто важно или макар интригантно у вези са *односима* и *променама* у свету језичких система, двома кључним речима које се везују за – у више наврата изговорано – промишљање Павла Ивића о томе да дијалекти, као превасходно лингвистички документи, сведоче о односима који могу постојати у оквирима језичких система и о променама које се у њима могу одигравати.

II

За ову прилику издвојила сам главнину онога што је у домаћој, дакле – српској, лингвистичкој литератури писано о међујезичкој интерференцији и балканистичко-аналитичким појавама – на једној страни – у српским говорима Баната, са обе стране српско-румунске границе, као и у српским клисурским говорима, и – на другој страни – у српским говорима северне Метохије, као и јужног Косова и јужне Метохије, а на основу текстова Павла Ивића, Михаја Н. Радана и – у новије време – Зорана Симића, те Вање Станишића, Милете Букумирића, Радивоја Младеновића и Слободана Реметића (уп. списак литературе), допуњујући материјал из радова назначених аутора и подацима из личних теренских записа везаних за српске клисурске (смедеревско-вршачке / косовско-ресавске) говоре на територији Румуније² и за косовско-ресавске говоре

² Ови записи настали су приликом мојих истраживања дела српских клисурских говора на левој обали Дунава, тачније – током боравка у Белобрешки и Старој Молдави у септембру 2007. године,

у Метохији³. Поменуте области налазе се на супротним ободима српског етнојезичког простора, на територијама вишевековних интензивних словенско-несловенских етнојезичких и етнокултурних контаката. Стога се као посебно ин-структивно може показати повлачење одређених паралела, рецимо, између стања у српским говорима југоисточног Баната и српских севернометохијских говора – двају периферијских дијалекатских комплекса, уз то са континуираним додирима са несловенским језицима – румунским и албанским, али и под одређеним утицајем словенских језика који су у прошлости претрпели знатнија балканистичка преструктурирања.⁴

Познато је да се призренско-тимочки говори сматрају високобалканизованим српским народним говорима, али су и у српским говорима Баната, са обе стране српско-румунске границе, забележени процеси који сведоче о томе да извесни балканизми бивају резултат развојних процеса уобичајених за двојезичне средине, јер је дијалекатска основица ових банатских говора посве друкчија од оних на југоистоку Србије: „Ипак [...] под утицајем румунског у многим локалним говорима [...] помаља се редупликација личних заменица, инфинитив се губи итд., што ове говоре приближава говорима југоисточне Србије. Овај се развој може означити као «Drang nach Westen» балканизације” (Ивић 2002, 10). Такође, у овим говорима присутно је и уклањање дела дистинкција иманентних падежном систему стандардног српског језика, па се тако нпр. користи облик акузатива (као падежа правца) уместо локатива (као падежа места), или се пак уклања опозиција између социјатива и инструментала средства, што заправо представља парцијалну реализацију неког феномена са списка балканизама, а под утицајем контактних језика, оних у којима се користи само по један облик за оба наведена значења (Ивић 1990, 195). Грађа коју сам прикупила у српским клисурским говорима сведочи такође о следећем: јасно назначена тенденција ка неутралисању некадашње изразите тонске дистинкције код дугих акцената; флукуозност која карактерише изговор африката *ч* и *џ*, који се најчешће изговарају са умекшавањем – од слабо приметног до веома изразитог (*ч’акишре*, *ч’арана*, *веч’ера*, *ч’исто*; *џ’игерица*, *пени’ер*); унификационе прераде падежног система које доводе до специфичних

а део истраживачких резултата објављен је у раду: *И ракију тијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија)* (Милорадовић 2007, 573–580); теренски рад је обављан за потребе израде *Српског дијалектолошког атласа*, а у оквиру међуакадемијске размене између САНУ и РАН, уз свесрдну помоћ Савеза Срба у Темишвару.

³ Моји записи везани за српске метохијске говоре настали су 2003. године, приликом прикупљања грађе за дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања говора Срба из Метохије, смештених у колективне центре у Параћину; аудио-записи су финансирани из средстава пројекта *Research of Slavic Vernaculars at Kosovo and Metohia*, под покровитељством организације UNESCO ERC/EPC/PP Section. Мора се напоменути да некадашњи правци изоглоса на Космету више не постоје, те да особито подаци из Метохије имају реликвијарни карактер након НАТО агресије на нашу земљу и масовног прогона српског становништва према централној Србији 2004. године.

⁴ У вези са овим уп. и следећи навод: „Треба напоменути да разне иновације у српским банатским говорима у Румунији нису искључиво резултат румунског утицаја, већ све те појаве треба сагледати и у ширем, балканском контексту, у смислу да је румунски језик био и остао повољна подлога и средство за ширење особина балканског језичког савеза, тзв. «балканизама»” (Бошњаковић, Радан 2010, 139).

редукцијских промена у њему (нпр. локатив мн. често изједначен са генитивом: *водио сам и(х) по манастира, ишли по кућа*); футурска конструкција с петрификованим *ће* и без субјунктивног *да* (*на ће идеш тамо, ће се поправи*); комбинована употреба наглашеног и ненаглашеног облика личне заменице (*мене ме сниммо, да те видим тебе, и га претуриш њега*); специфичан, измењен положај глаголских и заменичких енклитика (*сам био још млад, су усамљени тамо; се делу, ми се позледила, га оправили*).

С друге стране, када је реч о српско-албанским језичким односима, навешћу само неколико најрелевантнијих података везаних за међусобне системско-језичке утицаје, ослањајући се на констатацију В. Станишића (и њену даљу разраду од стране истог аутора) да су „током свога вишевековног заједничког живота на истим просторима, гранични говори српског и албанског језика нужно [...] претрпели обостране утицаје у свим областима језичког система” (Станишић 1995, 47), те на примере – за ову прилику – са два језичка нивоа којима се ова констатација може илустровати (Станишић 1995, 47–59; Букумирић 2003, 51–181, 337–340). Када је у питању фонетика српских народних говора, најпре је у оквиру акценатског система уочљив принцип неразликовања силазне и узлазне интонације, одн. одржавање, на пример, двоакценатског типа у Вучитрну и замена дугоузлазног акцента дугосилазним у метохијским говорима, док се најмаркантнија особина у консонантизму односи на померање артикулације латерала *л* и *љ*, те је тако позиционо условљена реализација сонанта *л* као веларног (*молба, шал*), а у неким метохијским говорима – према мојим теренским записима – појава позиционог умекшавања *л* и изједначавање сонанта *љ* и *л* у свим позицијама у корист *л'* (*то смо гл'едал'и ту, кад смо тел'и да бегнемо оно прол'еће*); потом, уочено је отврдњавање сугласника *њ* (*н'ега*); постојање африкате *s /дз/* (*свона, пенсија*)⁵; делимично или потпуно обезвучавање финалних звучних консонаната (*зуп, глат, нарот*); умекшавање африката *ч, џ* (*мач'ка / ћаране, аџ'ија / ђамија*). У области синтаксе истичу се нарочито три црте: инверзивна употреба енклитика (испред личног глаголског облика: *ме фаћа гразница*); копирање заменичког објекта (*мајка ме родила мене, тебе ти познато*); сегментна аналитизација падежног система (*живим у село, поп био у Пећ*). Такође, у мојим транскриптима, који се заснивају на грађи сакупљеној током разговора са избеглицама из метохијских села, могу се уочити готово све маркантније фонетске, морфолошке и морфосинтаксичке црте говорâ северне Метохије, који припадају косовско-ресавском дијалекатском комплексу. Поменућу само неке од њих, значајне за ову прилику: потпуна или делимична десоноризација финалних звучних опструената (*круг^к*), спорадично и факултативно умекшавање африкате *ч* (*оч'и, руч'но*), уопштавање акузативних конструкција уместо локативних уз предлоге *у* и *на* (*он више седео у цркву, нешто да радиш у бакчу, и на гробље се одвоји*), уз одређени број примера у којима

⁵ Ова африката је присутна у фонетским системима народних говора на читавом простору Балкана, те је „контакт србијанских [...] говора с румунским језиком на северу и албанским [...] на југу, утицао да се и овде сачува једна архаична особина за коју је знао прасловенски језик” (Станишић 1995, 51).

се коришћењем дугосилазног уместо дугоузлазног акцента спорадично „укида” фонолошки тон.

III

Даље ће у илустративну сврху онога о чему је говорено у првome пасусу претходне целине бити наведено девет језичких црта везаних за интерферентни план у наведеним областима, при чему је особито важно истаћи да велика већина наведених примера потиче из говора (српски банатски и клисурски, као и српски севернометохијски) који нису призренско-тимочке дијалекатске основице. У овом разматрању се полази од тога „дека изборот на елементите од јазичната структура подложни на интерференција (= на позајмување од и на некоја друга структура) зависи од нивната поставеност во комуникативната хијерархија (= од потребите на успешна комуникација), а таа пак ја определуваат прагматичниот и семантичниот фактор” (Тополињска 1996, 67), будући да су у полилингвалним срединама попут Балкана – па тако и у српском језику који у целини припада периферији балканског језичког савеза (по Хелмуту Шалеру, то су балкански језици тзв. другог степена), а нарочито у његовим народним говорима – наглашене тежње ка обезбеђивању веће „прозирности” формалне структуре.

Важно је, ипак, на самом почетку напоменути да све појаве које ће бити илустроване носе предзнак факултативности – употреба неке од категорија / конструкција може само имати ограничен домет и, самим тим, не „допуштати” ишчежавање „матичне” категорије / конструкције; дакле, реч је о углавном недоследном остваривању датих језичких појава.

Неке од црта које ћу навести представљају резултат аналитичких процеса, или пак „аналитизам у најави” („скраћивање” падежне парадигме, „скраћивање” инвентара прозодема ликвидацијом фонолошког тона, па и свођење два пара африката на један пар – *ч* и *ћ* на *ч'*, одн. *џ* и *ђ* на *џ'*), уз напомену да се најчешће наводи да је иницијални моменат садржан у структурним утицајима суседних језика, у непосредном језичком контакту њиховом са истраживаним српским говорима који заузимају периферни географски положај и, самим тим, периферни лингвистички положај. А шире узев, „као један од убедљивих доказа о томе да се на Балкану, укључујући у пуној мери српскохрватско подручје, догађала знатна миксоглотија, навешће се на првом месту тенденција ка аналитизму”, који се ту исполио у широком спектру појава – писала је Ирена Грицкат (Грицкат 1993, 38). И у примерима који ће бити навођени читоваће се да је често у питању „само «давање идеје» о даљем поступку са својим сопственим, латентним или уобичајеним језичким особинама” (Грицкат 2004, 60).

1. Аналитизација акценатског система

У питању је мењање природе прозодијског система, његова аналитизација, односно – „скраћивање” инвентара прозодема ликвидацијом фонолошког тона, при чему се најпре факултативно јавља силазни акценат уместо узлазног. „Сам принцип неразликовања двеју интонација, силазне и узлазне, резултат је општих интонационих прилика на чије је стварање утицао билингвизам” (Ивић 1985², 158). Иако је дијалекатска основица српских банатских говора шумадијско-војвођанског или смедеревско-вршачког / косовско-ресавског типа, што значи да у њиховом акценатском систему „квантитет и тон играју дистинктивну улогу”, у селима са шумадијско-војвођанском дијалекатском базом у близини румунске границе приметан је „процес ликвидације фонолошког тона” – факултативно појављивање акцената са силазном интонацијом уместо очекиваних са узлазном (*живимо, била, синџац; кољач, зелен*), док је у српским народним говорима у румунском делу Баната овај процес још радикалнији (Ивић 1990, 191–192). У српским клисурским говорима у Румунији присутан је староштокавски тип акцентуације, тј. новији троакценатски систем изведен из старосрпског двоакценатског инвентара, али је и тамо присутна наглашена тежња ка неутрализацији некадашње јасне тонске дистинкције код дугих акцената: *стѐна, рѐка, стрѝино, нѝсам, Србијѝнци* (Милорадовић 2007, 574–575). Када је реч о северној Метохији, „на југоисточном делу територије [у селима са претежнијим утицајем албанског језика – нап. С. М.] акценатска ситуација је слична вучитрској”, те се у овим говорима са косовско-ресавском дијалекатском основицом дуги силазни акценат спорадично јавља наместо дугог узлазног: *врѝта, трѝва, вѝно, цѝло, врѝће, ви знѝте, исѝчем* (Букумирић 2003, 60–61).

2. Нестабилност у реализацији африката и њихово свођење на један пар

Изговор африката *ч* и *џ* разликује се по акустичком утиску од књижевног, јер га карактерише флукутозност. Ове африкате се, наиме, најчешће изговарају са умекшавањем, које иде од слабо приметног до веома изразитог. Велики број примера за овакав изговор африката *ч* и *џ* забележен је у српским банатским говорима: *ч'арапа, ч'аша, руч'ак, кукурѝч'е, џ'игерица, пенѝ'ер*, уз навођење и податка да „је појава раширенија у оним говорима у румунском Банату који не разликују *ч* од *ћ* и *џ* од *ђ*”, поред примера потпуног неразликовања африката реда *ћ* од оних реда *ч* и реда *ђ* од оних реда *џ* у понеким банатским селима и на српској страни: *ућеван ћовек, ћетворо, оћаћар* (Ивић et al. 1994, 307–311). Такође, и у српским клисурским говорима налазимо примере као што су: *копч'а, ч'арапа, ч'аша, руч'ак, извучѝ; џ'игерица, пенѝ'ер, џ'ак* (Милорадовић 2007, 576). Када је реч о косовско-ресавским севернометохијским говорима, подаци из села са већинским албанским становништвом сведоче о томе да се африката *ч* изговара толико умекшано да је нестало опозиције између *ч* и *ћ* (*ћарапе, ћетири године, да ти прићам*), па тако и опозиције између *џ* и *ђ* (*у ћамију, из ћена, они имају ођу*) (Букумирић

2003, 143–144). Даље, нарушен однос африкатских парова *ч* и *џ*, *ћ* и *џ*, које се „своде на један ред”, разрешава се понегде у корист *ћ* и *џ*, као што је у Ораховцу, Пећи и Ђаковици (нпр. *кућа* и *маћка*), а у другим крајевима у корист *ч* и *џ*, као што је у српском призренском говору (нпр. *куч’а* и *мач’ка*, *аџија*) (Реметић 2004, 115)⁶.

3. Чување фонеме *x*

Чување спиранта *x* посматра се у српским банатским говорима као особина узрокована додирима са румунским језиком, па се тако чува „главном у положају где је тај звук познат и румунским говорима у Банату” (Ивић 1990, 196). Ипак, ова се фонема и у српским говорима на румунској страни појављује нередовно и уз делимично ослабљену артикулацију: *хајде*, *хрћав*, *хиљада* (Радан 2009, 292). Фонема *x* је присутна „у градским говорима православних Срба у Пећи и Ђаковици”, и у турцизмима и у понеким домаћим лексемама: *џоџа*, *џанума*, *кџд бџу на венћање*, иако В. Станишић сматра да није могло бити знатнијег утицаја албанског језика када је у питању ова појава, будући да је спирант *x*, који се „боље чува на северу него на југу”, ипак „веома нестабилан широм албанске територије” (Станишић 2010, 169).

4. Десоноризација финалних звучних консонаната

Обезвучавање финалних звучних сугласника, додуше – у неким насељима само као факултативна појава, забележено је у српским говорима у румунском Банату: *голуп* / *голуб*, *нош* / *нож*, *криф*, *ноф* (Радан 2009, 294). Потпуно или делимично обезвучавање финалних звучних консонаната уочено је у српским севернометохијским говорима: *бубрек*, *кукурус*, *никат*; *тамо у луџ* (Букумирић 2003, 180–181). О овој појави у српским говорима у јужној Метохији говори се уз додатну напомену да процес може бити довршен, као нпр. у српском призренском говору (*на снџ*, *сас остар нош*), или пак „имамо полузвучне финалне опструенте”, као нпр. у Ораховцу (Реметић 2004, 115). Треба напоменути да ова појава није својствена румунском језику, као и то да је В. Станишић посматра као пример „парадоксалне размене” између фонолошких система двају језика – српског и албанског, напомињући да гегијски дијалекат чува звучност у финалној позицији, што се не подудара, међутим, са ситуацијом у албанском књижевном језику (Станишић 2010, 170).

⁶ Разлоге за „свођење предњонепчаних африката на изразито палатализоване фонове блиске што-кавским палаталним предњонепчаним африкатама” (Станишић 2010, 172) Р. Младеновић проналази „у ближем контакту српског становништва с албанским северногегијским говором у коме је управо оваква ситуација” (Младеновић 2007, 258–259).

5. Смањење броја дистинкција у падежном систему

Ова се појава сматра најважнијим балканизмом на морфолошкој, тј. на морфосинтаксичкој равни, а познато је да присуство аналитизма у деклинационом систему представља „развој својствен двојезичним срединама”⁷. Иако чувају синтетичку деклинациону структуру, и српски банатски и клисурски говори, као и српски севернометохијски говори, имају делимично „поколебан” овај систем, посебно множинску парадигму. У множини се у Банату јавља синкретизам номинатива, генитива, акузатива и локатива (нпр. облик *гост-и*), према заједничком облику за датив и инструментал (облик *гост-има*) (Ивић 1990, 194). Потом, што је посебно важно, на оба краја српског језичког простора интензивнија је тежња ка унификацији која је исказана у неутрализацији опозиције падежа циља кретања и падежа места и у уопштавању акузатива у служби локатива, ређе и инструментала: *ако имаш у главу, био је прид мене* (Ивић 1990, 194); *нема у парк ништа, то све у шалу било, воли да седи на Дунав* (Милорадовић 2007, 577); *смо на једну софру јел’и, била ми је ћерка у Београд, што су тамо живел’и у Дрновац* (Букумирић 2003, 337, 339–340).

6. Аналитичка компарација

Аналитички принцип у поређењу придева, као балканска иновација, присутан је и у говору Срба у Банатској Црној Гори. Тако, В. Веску наводи да у тој области поређење придева „има преодминантан аналитички карактер: подобар, пократка, подибок, најскуп, највисок” (Веску 1976, 151). У српским косовско-ресавским говорима северне Метохије присутна је аналитичка компарација, често проширена и на друге речи поред придевских: *по висок је бијо, по је укусно јело, по јачи* (практично дуплирана компарација), *највредна, најстаро одело, па тако и по кукавица, по те не вол’и, најсвој* (Букумирић 2003, 238–239).

7. Редуковање инфинитива и његова замена да-конструкцијама

Централни балканизам у конјугацији јесте нестајање инфинитива, при чему је то завршна фаза редуковања његове употребе. Замена инфинитива презентским да-конструкцијама у српским говорима на крајњем југоистоку нашег дела Баната може се сматрати утицајем румунског језика⁸, јер „у оближњим говорима, како

⁷ „Додир са румунским језиком утицао је не само на репертоар падежних облика, него и на њихову употребу” (Ивић 1990, 194). У вези с претходним стоји и констатација П. Ивића о томе да „прелаз из једне структуре у другу по правилу бива поступан. Као међустепен појављују се две врсте стања: или иновација наступа факултативно, или спочетка бива погођен само један сегмент одређене категорије (нпр. један падеж, а не цео падежни систем)” (Ивић 2002, 10).

⁸ Инфинитив се губи иако постоји у румунском језику, јер „морфолошка структура и функција тог инфинитива, који се састоји из глаголског облика праћеног предлогом *a* [нпр. *a scrie* ‘писати’ –

онима шумадијско-војвођанског, тако и онима смедеревско-вршачког, односно косовско-ресавског типа, инфинитив је жива граматичка категорија” (Ивић 1990, 195). Дакле, губитак инфинитива, одн. ограниченост његове употребе, подразумева замену презентским *да*-конструкцијама у свим његовим основним функцијама (у футурским формулама, као и у реченицама са сложеним предикатом), уз напомену да учешће индеклинабилног *ће* (изузев облика *ћу* за 1. л. јд.) и често одсуство везника *да* у српским банатским и клисурским говорима представља значајније приближавање балканској футурској парадигми: *ја ћу идем, све ће ми попију; па ће идеш тамо, ће се поправи, ће бидне* (Ивић 1990, 196; Милорадовић 2007, 576). Такође, изостајање субјунктивног везника „приближава творбу футура румунским облицима” (Ивић 1990, 196). У српским говорима северне Метохије редукована је употреба инфинитива (при томе без *-и*: *трес, орат*), тако да се у градњи футура I чешће употребљава презент са везником *да* (Букумирић 2003, 260, 264): *кол’ико ће моја ћерка да седи у госте, посена ће да тражи младу, ће д идеду у Србију* (Букумирић 2003, 322, 335), а *да*-конструкција се среће и у примерима типа *како треба да се живи, ти н умеш да певаш, мораж да у чуваш* (Букумирић 2003, 323, 329, 332).

8. Прономинална редупликација

У питању је најзначајнији синтаксички балканизам – комбинована употреба пуног и енклитичког облика личне заменице. Ова се појава среће у говору Срба у југоисточном Банату: *мене ми јако смешно, оћеш мене да ме манеш, и га претуриш њега* (Ивић 1990, 196), а има доста примера прономиналне редупликације на румунској страни, нпр. у говору Банатске Црне Горе: *она мене јако ме воли, његовоме бабе смо му давали руво* (Симић 2013, 432), као и у српским клисурским говорима: *мене ме снимео, тај ме сач’уво мене, и га претуриш њега* (Милорадовић 2007, 578). Такође, примери ове појаве бележе се у косовско-ресавским говорима северне Метохије: *он ми вел’и мене, мене да ме пита, ја ти поручи тебе, не видим те тебе, њега су га убил’и* (Букумирић 2003, 220–222).

9. Тежња ка проклитизацији глаголских и заменичких енклитика⁹

Још једна особина која води порекло из непосредног и дуготрајног контакта са румунским језиком јесте и проклитизација енклитика, у примерима типа *смо*

С.М.] [...], спречавају двојезичне субјекте да идентификују тај инфинитив с оним у српскохрватском језику. Штавише, сложена структура румунског инфинитива чини га сличним српскохрватској конструкцији коју сачињавају везник *да* и презент конјугираног глагола, а која приликом потискивања или губљења инфинитива заузима његово место” (Ивић 1990, 196).

⁹ „Само контактено позиционирање предикатскофразних енклитика према личном глаголском облику подстакнуто је средњовековним романитетом (Павловић С. 2011: 45), а овакво позиционирање својство је и савременог румунског и албанског језика, затим бугарског језика” (Младеновић 2013, 405).

казали (Ивић 1990, 197). Линеаризација клитика, тј. проклитизација заменичких и глаголских енклитика и повратне форме *се*, илуструје се великим бројем примера у српским говорима Банатске Црне Горе: *ми дао две стотине шљаде, му кажем, ме боле ноге, га однели до у Рекаш; сам казала мом сину, је имала девојку от седам године, су седели ту целу ноћ, би дала некому; се скупило много света, се слажу добро* (Симић 2012, 172–173). Такође, специфичан положај глаголских и заменичких енклитика бележила сам у српском клисурском говору Белобрешке: *сам био још млад, су усамљени тамо, се делу, ми се позледила, га оправили* (Милорадовић 2007, 578). У призренско-јужноморавским говорима јужног Косова и јужне Метохије ова се тежња ка проклитизацији енклитика везаних за предикатску фразу објашњава утицајем типа линеаризације из контактнoг несловенског језика, али и из суседних македонских говора: *сам родила сина, и сџм плакала, га пушти доле, и ни викав, се обањам на идем, се удаде за Лалета*; тако и у негираним исказима, уз просте и сложене глаголске облике: *не га мрзе то, они не ни давав, да не ти поможе, ни сестре не му зборив* (Младеновић 2013, 406–408, 410–411).

Све појаве о којима је овом приликом, у оквиру девет наведених тачака било речи егзистирају у оквиру балканског ареала, у коме јужнословенски језици и њихови народни говори, генетски несродни са румунским, новогрчким и албанским језиком, те њиховим дијалектима, али смештени у зони деловања конвергентних развојних процеса, почињу у прошлости делити са овима опште црте типолошког карактера и постају део, условно речено, „непрекидног континуума балканских дијалекта”, онога у коме су се ”структурне иновације, формални и семантички елементи” готово неометано „преливале” из једне језичке заједнице у другу.¹⁰

Узимајући у обзир да се осмотрени говори по свим суштинским цртама уклапају у „матични дијалекатски тип”, одступања од уобичајеног стања представљају последицу њиховог – и географски и лингвистички – периферног положаја, те непосредног страног утицаја на њих. Тако су богати билингвистички процеси у овим говорима са својеврсним геолингвистичким статусом подстицајно деловали на успостављање одређеног репертоара појава са балканистичким / аналитичким предзнаком, као што је, на пример, смањење броја дистинктивних обележја у падежном систему. Несловенски језици – румунски и албански интензивно су деловали (и делују) у областима периферних српских народних говора, чинећи да њихово стање у понечему не одражава развојне процесе у централним српским говорима, а што је још уочљивије у српским исељеничким, енклавним говорима.

Закључне напомене које би се тичале претходно датог прегледа неколико крупнијих језичких црта, насталих у – математички формулисано – пресеку скупа српско-румунских и српско-албанских контаката, у потпуности се очитују у следећем наводу М.Н. Радана: „Описано стање у српским говорима румунског Баната само потврђује исправност Ивићевог закључка да су **периферијски гово-**

¹⁰ Детаљније в. у Соболев 2003.

ри најизложенији утицајима страних несловенских језика [болд – С. М.]. Ти утицаји покрећу иновационе процесе који развијају нове особине у тим говорима. Када су **резултати иновационих процеса истоветни или веома слични у свим ивичним говорима, без обзира што се налазе на великој удаљености једни од других или што не припадају истом дијалекатском типу** [болд – С. М.], онда се ради о аналитичким процесима који спадају у развојну сферу балканистичког језичког савеза (Ивић, 1991: 92–95)]” (Радан 2009, 299).

***

Шта је Балкан? Ако ме неко не пита, знам; ако неко тражи да објасним, не знам. Ова изјава босанскохерцеговачког новинара и књижевника Мухарема Баздуља, која је пак парафраза мисли Св. Августина о времену¹¹, послужиће ми да овде затворим кратку прегледну причу о једном сегменту балканског етнокултурно-језичког мозаика, која је заправо само део велике и комплексне приче о територији вековима изложеној освајањима, те померањима и мешањима стaновништва, но најкраће речено – део приче о јединству у различитости.

Литература

- Бошњаковић Ж., Радан М.Н. (2010), *Досадашња истраживања о утицају румунског језика на лексику српских говора румунског дела Баната*, „Јужнословенски филолог” LXVI, с. 135–161.
- Букумирић М. (2003), *Говори северне Метохије*, „Српски дијалектолошки зборник” L.
- Веску В. (1976), *Govor Banatske Crne Gore*, „Зборник за филологију и лингвистику” XIX/1, с. 115–172.
- Грицкат И. (1993), *О неким ефектима вишеслојне миксоглоотије на јужнословенском земљишту*, „Зборник матице српске за филологију и лингвистику”, књ. XXXVI, св. 1, с. 31–62.
- Грицкат И. (2004), *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд.
- Ивић П. (1985), *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад.
- Ивић П. (1990), *Балканизми у настајању у српским говорима Баната*, [у:] *О језику некадашњем и садашњем*, Београд – Приштина, с. 189–198.
- Ивић П. (2002), *Балкански језички савез и лингвистичка географија*, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику” XLV/1–2, с. 7–12.
- Ивић П., Бошњаковић Ж., Драгин Г. (1994), *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Прва књига: Увод и Фонетизам)*, „Српски дијалектолошки зборник” XL.
- Марковић М. (2007), *Ароманскиот и македонскиот говор од охридско-струшкиот регион (во балкански контекст)*, Скопје.

¹¹ *Sekavanje na Balkanot*, Muharem Bazdulj <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=554579>, (15.02.2014).

- Милорадовић С. (2007), „И ракију пијем сас медом“. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија), „Probleme de filologie slavă” XV, с. 573–580.
- Младеновић Р. (2007), Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканске језичке интерференције, „Probleme de filologie slavă” XV, с. 249–263.
- Младеновић Р. (2013), Линеаризација предикатскофразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије, „Јужнословенски филолог” LXIX, с. 401–415.
- Радан М.Н. (2009), Иновације у српским говорима у румунском Банату у светлу језичке интерференције (са посебним освртом на карашевске говоре), „Научни састанак слависта у Вукове дане” 38/1, с. 289–302.
- Реметић С. (2004), Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске интерференције, „Јужнословенски филолог” LX, с. 113–123.
- Симић З. (2012), Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша, „Зборник Матице српске за филологију и лингвистику”, с. 169–181.
- Симић З. (2013), Прилог проучавању међујезичке интерференције (на примеру говора Банатске Црне Горе), „Јужнословенски филолог” LXIX, с. 429–441.
- Соболев А.Н. (2003), Южнославянские языки в балканском ареале, [у:] XIII международный съезд славистов (Любляна, август 2003), Marburg an der Lahn, с. 1–20.
- Станишић В. (1995), Српско-албански језички односи, Посебна издања 59, Београд.
- Станишић В. (2010), Српско-албански фонолошки односи између утицаја и ареалног јединства, [у:] Теорија дијахроничке лингвистике и проучавање словенских језика, Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, Књига 4, Београд, с. 159–176.
- Тополињска З. (1989), *Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme „syntaxe balkanique”?*, [у:] *Sixième Congrès international des études du Sud-Est Européen*, Sofia, с. 101–108.
- Тополињска З. (1996), *Комуникативната хијерархија како регулатор на јазична интерференција*, [у:] *Јазичите на почвата на Македонија*, Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвата на Македонија, Книга 3, Скопје, с. 67–73.